

УДК 371.3::82
821.02РЕАЛИЗАМ
75.036.1

https://doi.org/10.18485/kij.2017.64.3_4.13

КРИСТИНА З. РАДОМИРОВИЋ*
МИЛАН Д. ВУРДЕЉА**
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 11. 10. 2017.
Прихваћен: 13. 12. 2017.

КОРЕЛАЦИЈА НАСТАВЕ КЊИЖЕВНОСТИ И ЛИКОВНОГ ВАСПИТАЊА НА ПРИМЕРУ ЕПОХЕ РЕАЛИЗМА ***

Концепти корелације произилазе из традиције контекстуалног и интердисциплинарног промишљања наставног градива. Рад који следи нуди могућу теоријско-практичну платформу за садејство знања из области књижевности односно из области сликарства, а у циљу бољег разумевања једне епохе у развоју естетског укуса – реализма. На основу подробнијег увида у теоријске претпоставке, рад, напослетку, предлаже и неколике конкретне вежбе и радње за наставнике.

Кључне речи: корелација, реализам, *zeitgeist*, вежбе, сликарство, настава књижевности.

Уводна разматрања. Вертикална корелација, под условом да је одговарајуће концептуализована и потом остварена у прецизираним околностима, може представљати један од најефикаснијих методичких приступа у настави књижевности. Притом није реч само о њеној теоријској валидности, путем које се вишеструки методички принципи, као што су економисање наставним временом или јачање перцептивних моћи ученика, показују нарочито плодотворнима. Активирањем разнородних ученичких знања и искустава у одељењу се афирмише разностран, последично томе и креативан начин савладавања одређене тематске јединице. У случају обраде стилске формације реализма, тј. оних текстова из ове епохе које предвиђа наставни програм, наша је претпоставка да би ослањање на већ стечена или нова сазнања из области ликовног васпитања дало корисне резултате. Аргументи за ову тврдњу превасходно произилазе

* kristina.radom@gmail.com

** milan.vurdelja93@gmail.com

*** Овај прилог представља сажету верзију испитног рада, оцењеног 08.02.2017. године под менторством проф. др Љиљане Бајић, а у оквиру курса Методика наставе књижевности на Филолошком факултету Универзитета у Београду.

из саме поетике реализма, другим речима из њеног дескриптивно-аналитичког карактера. С тим у вези, наставник треба да спроведе корелацију са ликовним васпитањем користећи аналогност ликовних жанрова, поступака и културноисторијских датости са одређеним књижевним проседеима истог раздобља.

Све у свему, најбоља врста оправдања употребе оваквог типа корелације у настави могла би се утемељити у неколиким тезама: у тежњи реалистичког текста да миметички парира стварности, затим у његовој могућности да у одређеним варијацијама делује као слика, те у визуелној идејности коју текст тежи да изазове, а што може бити интересантно у процесу савремене наставе, неодвојиве од визуелне културе двадесет првог века.

Иако се књижевна и ликовна уметност изражавају у различитим видовима човековог перципирања стварности – књижевност преко временске димензије или аспекта трајања, а ликовна преко просторне димензије – са аспекта визуелне перцептивности, у историји обеју уметности често се вршила својеврсна „позајмица”, или пак размена поступака. Релевантан метод при тумачењу ових уметности јесте интерсемиотички, чији је творац Д. А. Пажо (D. H. Pageaux). Овај приступ подразумева да се као осовине поређења постављају: естетска рецепција, тематологија, генетске везе, типови и митови (Бечановић Николић и др. 2011: 61).

У првом делу рада биће тематизовани жанрови који дају печат ликовном и књижевном изразу реализма, при чему ће бити истакнута нужност корелације на основу истоветних, али и дистинктивних¹ уметничких поступака. Поглавље о духу епохе послужиће као синтетички приказ и највиша сазнајна тачка, у којој би се могао завршити индуктивни приступ вишеслојном проблему овде разматране корелације, док ће последње поглавље обухватити неколике примере наставних вежби уз које претходно образложено теоријско утемељење добија практичну примену.

1. Жанрови. С аспекта жанра, деветнаестовековно сликарство доноси реактивацију два појма која ће и реалистички писци често стављати у први план, а ученици ће бити у прилици да их илустративно поимају. Реч је о појмовима слике и жанр-сцене. Донекле синонимни, они се могу схватити као израз реалистичке тежње да се свакодневица представи као уметнички садржајна и надахњујућа. Ученицима се у том смислу могу методом демонстрације саопштити сродности између многих сликарских репродукција с једне, те сцена, епизода или пасажа из реалистичких текстова с друге стране.

У узрасту у којем се изучава књижевност реализма², ученици би требало да поседују она знања из књижевне теорије која би им омогућила да говоре о

¹ Није реткост да се корелација разумева првенствено као сврховито образлагање идентичних или сличних појава из различитих научних и уметничких дисциплина. Једнако плодоносна, међутим, јесте корелација која промишља одступања између разматраних феномена, захваљујући којој се проналази *differentia specifica* сваког од њих понаособ.

² Према наставном програму за гимназије општег типа (Завод за унапређивање образовања и васпитања – ЗУОВ), детаљно изучавање епохе релизма предвиђа се за други разред, у обиму од 27 часова.

књижевном делу и на структурном плану. С тим у вези, захвално би било разграничити им два појма какви су жанр и микрожанр, што би, поред основних нараторолошких аспеката, допринело бољој анализи самих текстова. Квалитетнијом структурном анализом текстова, као и активирањем основне нараторолошке апаратуре, ученици би успели да стекну увид у сам процес изградње књижевног дела, што би даровитије међу њима додатно подстакло да размишљају и о сопственом писаном изразу.

Уочавањем жанрова и микрожанрова истоветних за ликовну и књижевну уметност, ученици би ширили своја знања о самом процесу настанка уметничког артефакта, боље би разумели дух једне епохе (такозване *zeitgeist* одлике) и тиме испуњавали низ општеобразовних циљева. У оквиру епохе реализма могу се истаћи неколики жанрови и микрожанрови који је фундаментално одликују.

1.1. *Жанр-сцена*. Изградња реалистичког текста неретко се одликује успоравањем приповедног времена и доминацијом дескриптивног поступка. Појам жанр-сцене успешно би се могао представити преко поезије Војислава Илића, у којој би се ученици упознали са новим термином – поетска слика. Амбијенталност која твори основни штимунг Илићевих песама, а изнад свега пресудно фигурирање дескриптивних минијатура у њиховом хексаметарском изразу, који се приближава опширности прозаиде, заиста поседује „замрзнутост” у времену и простору какву виђамо на сликама руских „передвижњика”, попут Исака Иљича Левитана. Примена ове заједничке стилске-поетичке особине у настави може бити разноврсна, будући да је егземпларни корпус веома велики, тако да је наставник у ситуацији да покаже завидан ниво креативности при практичној делатности. Због тога ћемо у овом потпоглављу навести неколике предлоге који би илустровали поменути плурализам.

По питању обраде реалистичке прозе, хуморне дигресије из романа *Поп Ђира и поп Спира* Стевана Сремца могу се у оквиру часа обраде повезати са репродукцијом познате жанр-сцене Уроша Предића под насловом *Весела браћа*. Иако ова два уметничка дела не стоје у директној и незаобилазној повезано-сти, Предићева слика упечатљиво дочарава панонско село, блатни и сумрачни пејзаж, као и типску веселост банатског човека, а до које је Сремац у роману држао.

Склоност ка детаљу те прецизно фигурално приказивање емотивног и унутрашњег света јунака комплементарни су Сремчевој прози. Ово, надаље, може помоћи при карактеризацији фрау Габријелиног лика (нпр. у сцени њеног лакрдијашког пада у блато при напору да трач што брже пронесе кроз село), али и ликовна попова и посебно пападија у другим епизодама. Напослетку, главни јунак романтичног заплета у роману, добродушни сеоски обешенењак Шаца, свакако поседује „распевани” поглед на живот, који, у ширем смислу, припада и фигурама са Предићеве слике. Ученике зато мотивише путем хуморног надахнућа. Довољан је, наиме, радни налог за саопштавање животног елана који избија колико из Предићеве слике, толико из низа епизода у којима је Шаца главни актер. У виду сажетог реферисања на описану успоредбу, одељење би

стекло вернији увид у тип добронамерне и луцкасте комике која се образује око Шациног лика.

Стеван Сремац је писац који успева да, у мноштву својих текстова, формира неколике типове хумористичких јунака развијајући их у различитим поднебљима српске културе (Бајић 2008: 110). Јасно је да ликовна уметност нема овакву врсту хумористичког потенцијала, тако да би се на овој тези могла успоставити идеја о посебности књижевности у постизању ефекта комичног. Осим тога, ученици би се на примеру Сремчеве прозе могли на прави начин обучити да запажају многолике могућности хумора које пружају ови текстови: од подсмешљивог, надаље вербалног до ситуационог, али и хумора који је везан за регионално окриље у које је смештена нарација.

Из овога се несумњиво може извести много васпитних циљева, па би се ученицима сугерисало како да се односе према циничном, сатиричном, подсмешљивом и заједљивом, а највише према лаком и ведром хумору. Напоследку, хумор, иако уперен против људске несавршености, глупости, несташлука или лудости, ипак има катартички ефекат и дејство исцелитељске борбености против мана и слабости човековог карактера (Бајић 2008: 110).

Књижевни микрожанр *слике*, који већ својим именовањем открива порекло из сфере ликовне уметности, може се показати корисним при тумачењу социјално-психолошке мотивације. Радови Жан-Франсоа Мијеа, Гистава Курбеа, или Иље Рјепина, од којих се понеки налазе и у читанкама за средње школе, представљају највише домете, условно речено, веристичког сликарског поступка, а у виду наглашене социјалне освешћености. Гласовити су примери социјалног ангажмана на Рјепиновим *Бурлацима с Волге* или *Нихилисту*, или пак на Курбеовим *Туџачима камена*, чија би примена у нижим разредима, кроз испланиран и поступно вођен разговор с ученицима, много учинила на плану развијања емпатије, а самим тим и каналисања оног ученичког доживљаја који дела о тлаченим заједницама производе. О *Туџачима камена* Х. В. Јансон пише:

„Но неће бити да их је Курбе случајно одабрао: њихова разлика у годинама је значајна – један је исувише стар за тако тежак рад, а други исувише млад. Испуњени достојанством своје симболике, они од нас траже саосећање. Курбеов пријатељ, социјалиста Прудон, упоредио их је с параболом из Јеванђеља” (Х. В. Јансон 1982: 489).

Уз свођење оваквих опсервација на меру корисности у настави, ова и низ сличних репродукција јесу од велике помоћи при анализи фрагмената из дела Л. Н. Толстоја и Ф. М. Достојевског односно Милована Глишића, Симе Матавуља, Лазе Лазаревића и Ивана Цанкара у домаћим књижевностима, а у којима се тематизује положај обесправљених, маргинализованих, „понижених и увређених” појединаца.

1.2. *Портрет*. Епоха реализма у сликарству враћа повлашћено место портрету, због чега би се ученици могли усмерити ка размишљањима о типском, типичном и посебном. На средњошколском нивоу ученици би могли коментарисати Наполеонов портрет из романа *Рат и мир*, при чему би им била представљена и позната слика Жака Луја Давида, која и поред своје примарно нео-

класицистичке декоративности почива на постојаном детаљистичком импулсу ка материјалној стварности. Заинтересованији ученици би могли разговарати и о томе како је Наполеон представљен у роману *Злочин и казна*, при чему би морало бити објашњено зашто је ова историјска личност толико утицала на руску културу. Најзад, наметнуло би се питање: да ли Наполеонов лик у руским романима функционише и као метонимијски израз потонућа једне епохе у историјска недела? Изазовност овог питања ученицима би се дала учинити приступачном управо „заобилазном методом”, постављањем истраживачког задатка: „Образложите зашто портрет императора са Давидове слике не одговара сасвим Раскољњиковим идејама о Наполеоновој улози”. Претпостављени одговори ученика првенствено би се односили на дистинктивна обележја сликарског модела односно књижевног јунака. Очекивани би били и одговори усредсређени на различите ситуације и догађаје у које су две визије Наполеонове личности укључене. Погодности описане радње у настави јесу вишеструке. Не само што ће се димензија историјске личности (својственија за Давидову слику) оделити од литерарног виђења, које су идеолошким варирањем исте личности приложили Достојевски односно Толстој, већ ће се и начелна природа осликаног с једне, те писаног портрета с друге стране, јасније указати. Додатно, нареченим поступањем ће се лакше објаснити дистинкција између типичног и типског.

1.3. *Пејзаж*. Миметички утисак целовитости реалистичког света свакако почива и на специфичном представљању простора. Сеоски пејзаж протореализма, натуралистички градски пејзаж и, напослетку, високо симболизован пејзаж изграђен у контексту дезинтеграције реализма, основни су типови овог микрожанра које ученици могу запазити и у књижевним делима.

У сликарству реализма фрекветнији је градски ентеријер неголи екстеријер, те је по правилу инкорпориран у усредсређену представу детаља из кафанског или грађанског живота. Из широког избора радова који наставнику стоје на располагању, најупутније је одредити се за оне репродукције које у себи крију извесну нарацију – некакав позадински, компримовани сиже. Тако се при разговору о Раскољњиковом прогонству у Сибир, те о свим идејним импликацијама које оно има у целини *Злочина и казне*, наставник може позвати на Рјепиновог *Неочекиваног госта*. Минуциозност којом је овај сликар предочио унутрашњост грађанске собе, као и потресни тренутак у ком се појединац после ко зна колико мука и времена враћа у окриље свог дома, уз суптилност неизговорених речи које се ишчитавају са израза лица констернаране породице, у кратком осврту ученицима отварају пут да се сасвим блиска душевна растројеност, али и радост сусрета између Раскољникова и покајнице Соње у Сибиру, интензивније доживи и боље разуме.

1.4. *Историјска слика*. Њен развој у уметности почива на интересовању према документовању стварности преко различитих медијума, какви су фотографија, књижевни текст и уметничка слика. Ученици би се сарадничким императивима наводили да коментаришу утиске и доживљаје предоченог догађаја, а који отвара највише простора за субјективну имагинацију. Ученици би прочи-

тали опис Бородинске битке у роману *Рат и мир*, а потом би били упућени на ликовну репродукцију Луј-Франсоа Лежена. Леженова верност у приказивању монументалне, масовне сцене судара двеју војски, контрастно би се поставила према епифанијским искуствима Андреја Болконског током исте битке, те би се самосвојност књижевног јунака упечатљивије јавила у свести ученика.

Осим тога, ученици би били упознати и са српским академским реализмом, који је био у великој мери окренут историјским темама. Одређени наслови из домаће књижевности, које предвиђа план и програм при изучавању епохе реализма, такође су погодни за описану корелацију. Довољно је увидети методска решења која пружа жанр историјског романа (*Хајдук Станко* Јанка Веселиновића), у оквиру ког се издвајају националне теме и портрети знаменитих личности. Интерпретација Веселиновићевог романа подразумевала би методу показивања, на примерима слика *Карађорђе* Уроша Кнежевића, односно *Бој на Мишару* Афанасија Ивановича Шелеумова.

2. Уметнички поступци. Реалистичка књижевност, као и реалистичка слика, настоје ставити аутентичан уметнички потпис на једно конкретно, скоро па опипљиво историјско време. Сходно томе, ученичку имагинацију треба охрабривати у смеру (ре)конструкције књижевних светова, са свим њиховим релевантним атрибутима. Будући да реализам у жанровском погледу доноси доминацију романа, завештавајући историји књижевности низ класичних текстова те врсте, неопходно је пронаћи оптималну и економичну методичку платформу за савладавање и целовито интерпретирање претежно обимних дела из програма, која због тога за савременог ученика неретко могу представљати проблем. Постављајући концепт методичких начела за обраду романа у настави, Драгутин Росандић као темељну премису наводи два захтева: „Школска интерпретација романа заснива се на књижевнотеоретским и књижевноповијесним основама. Роман се интерпретира као засебна књижевна врста која има своје интегралне законитости” (Росандић 1972: 110).

Росандић, другим речима, апострофира извантекстуалне околности које се на примеру овог жанра, самим тим и на примеру његове реалистичке иначе, прожимају са његовим унутартекстуалним карактеристикама. Позивајући се на ову нужну двострукост интерпретативног поступка којем се наставник обраћа, „књижевноповијесне основе” и, с друге стране, „интегралне законитости” реалистичког романа дале би се ефикасно саопштити у аналогијама сликарских и литерарних поступака који у првом реду истичу своју миметичку провенијенцију. Осим тога, изузетно важан може бити поступак екфразе, односно вербалног приказивања визуелног дела (Бечановић Николић и др. 2011: 60–62). Екфраза, реторска фигура која порекло има у античкој култури, у савременој настави служи као крајњи образовни циљ усмених вежби дескрипције, првенствено зато што екфраза подразумева висок ниво апстрактног мишљења и велику вербалну умешност.

Једна од главних поетичких импликација миметизма у реалистичкој књижевности јесте наглашена примена поступка дескрипције (саобразно претход-

ним издвајањима портрета, пејзажа, ентеријера, екстеријера), што је иманентно и сликарству реализма. При тумачењу општепознатог уводног поглавља из Балзаковог романа *Чича Горио*, оног у ком је дат исцрпан приказ пансиона госпође Вокер, ученицима је у оквиру кратке презентације могуће представити највише домете ентеријерског сликарства деветнаестог века (протоимпресионистички радови Жан-Жоржа Бера). На основу виђеног наставник затим може поставити питање: у којој мери је дескрипција Балзаковог приповедача комплементарна комоцији и раскоши ентеријера са слика? Дистинктивна обележја каткад могу поседовати већи епистемолошки капацитет при сагледавању две уметничке творевине него што је то случај са њиховим истоветностима. Увидевши немале разлике између семантичких домета поступка дескрипције на слици односно у прози, ученици ће дијалогским методом доћи до закључка да пансион госпође Вокер у ствари метонимијски упућује на чудан скуп декласираног грађанства који у њему борави. Сходно томе, ученици ће стећи боље увиде у могућности свезнајућег приповедача у споменутом Балзаковом роману.

3. Дух времена. Једна од заједничких одлика сликарства и књижевности епохе реализма јесте специфичан доживљај историје у ком се афирмишу и прозаични, али и ванредни светски догађаји као валидан уметнички материјал. Културноисторијски контекст никако не треба губити из вида, јер се таквим поступањем долази до, условно речено, гранања базичне корелације коју у овом раду промишљамо, будући да се од ученика захтева активација неопходног знања и из историјске науке. Ово посебно треба уважити при извођењу уводног часа у комплексу обраде свих књижевних текстова које програм предвиђа.

Тај час може бити више него обогаћен пропратним упућивањем на слике посвећене драстичним историјским померањима која су културолошки предредила читаву другу половину XIX века. Тако се на пројектору, у облику презентације, могу наћи неки од бројних цртежа револуције у Паризу из 1848. године. Они би у целости послужили као пропратни елемент часа, сходно захтеву економисања наставним временом. Ипак, захваљујући овим цртежима, посредним путем би се побуђивала ученичка знатижеља и доживљај монументалности историје.

С аспекта методске адекватности, битно је да наставник одржи одговарајућу меру при третману овде предочених интермедијалних концепата у настави. Другим речима, препоручљиво је да се у нижим разредима сликарске репродукције уведе у наставу књижевности претежно као илустративна допуна конкретном бављењу текстовима, како би се ученичко надахнуће и имагинативна способност оснаживали, а не расипали и ослабљивали услед дистракције.

У вишим разредима, међутим, а у оквиру средњошколског образовања готово, пожељно би било развијати код ученика интуитивну способност да се разнородна уметничка дела сагледавају у до сада већ истицаном „духу времена”, јер се тиме постиже холистички увид у поетику реализма, те се стварају услови за бољу систематизацију. Без обзира на то да ли се *zeitgeist* разумева с хердеровског становишта, које акценат ставља на преовлађујуће интелектуалне и етичке

обрасце неког раздобља, или се овај појам тумачи као шароликост тенденција која одређују културу у једном тренутку, холистичко схватање је незаобилазно, те је сасвим блиско:

„(...) поимању културе и цивилизације које своје корене има у немачкој теоријској традицији. Овде се култура пре свега схвата као целина духовних творевина (...) душа једног народа, тако да има онолико култура колико има особених народа, етноса.” (Петровић 2002: 11).

Притом је у наставном процесу важно афирмисати телеологију књижевно-историјске дисциплине, то јест такав увид у временски развој књижевних појава који би предност дао истраживањима духовне климе, а не фактографији. На овај проблем и раније је упозоравано у стручној литератури, при чему су уочени непожељни ефекти прекомерног инсистирања на извантекстовним, историографским чињеницама, када би „заживео репродуктивни вид наставе” (Павловић 2014: 103).

Дистанца према оваквом поступању, и повратак на тоталну природу једног уметничког израза, важна је и током обраде других стилских формација, поготово у склопу уводног часа или часа посвећеног систематизацији знања, а што би за последицу имало усавршено умеће ученика да како у наредном професионалном, тако и у свакодневном животу, налазе генералне особености било којег стилског изричаја или комплекса. Резултати овог типа би се, дакле, дали подвести под неколико васпитних циљева наставе, од којих су континуирано развијање естетске културе и уживање у уметничком артефакту свакако на врху листе. Ово се не би дало остварити без методичких и менталних процеса који не гуще и не ослабљују тоталност само формално инкомпатибилних уметничких чињеница (текста, осликаног платна или вајарске композиције), тоталност која се на једном културноисторијском интервалу читује кроз општи однос према свету и објективној стварности. Иако је јасно да је за овакво третирање „духа времена” неопходан висок удео активности ученика (која, наравно, није једнако заступљена у одељењу), то не значи да истом не треба тежити. Када би у настави била загарантована чак и половишна ефикасност овог захтевног поступања, ученици би били у прилици да дугорочно оснажују своје интерпретативне видике, свесни сложености коју историја уметности поседује.

Такође, реализација бројних васпитних и функционалних циљева, окупљених понајвише око развијања самосталног и критичког става према уметничким проблема (а у циљу развијања компетенција), у директној је вези са поспешивањем интересовања код оних ученика који показују додатне аспирације. Ово, надаље, унапређује принцип „усклађености наставе за узрастом и способностима ученика” (Николић 2009: 101) односно примењује правила акцелерације, тако да се за исходе на нивоу целог одељења очекује бољитак, а сагласно познатим теоријским законитостима.

4. Методичке радње. Узимајући у обзир горе описан дух епохе, жанровске системе као и литерарне и уметничке поступке који се могу синтетички именовати као уметнички поступци епохе реализма, најзад је важно истаћи примену

спроведене анализе у самој настави књижевности. У даљем тексту биће представљене неколике могућности вежбања.

4.1. *Стилска вежба*. Јасно је да слика не може заменити текст, али може олакшати његово читање, дајући му опипљиву и имагинативно ограничену димензију која најбоље погодује млађим ученицима, на нивоу основне школе. Овде свакако треба бити обазрив, како се не би угрозила самостална креативност и машта ученика.

Зато најпре предлажемо кратке стилске вежбе слободнијег типа, где би пред ученике била изложена жанр-сцена коју би они описали, а која би касније била упоређена са ентеријером описаним у одређеном тексту. У овом случају, наставник би могао да се ослони и на паралелизам по супротности. Тако би се *Кићење невесте*, слика нашег академског реалисте Паје Јовановића, могла компаративно анализирати са епизодом Софкиног удешавања за свадбу из романа *Нечиста крв* Борисава Станковића, при чему би се контекст и симболички значај књижевне свадбе издвојио и маркирао у ученичкој свести као трагичан. Ученицима би било сугерисано да обрате пажњу на елементе који би били у првом плану – на светлост, општу атмосферу, као и на оне предмете чија је семантичка моћ већа, а који би самим тим постали симболима. Спокој који одаје израз лица невесте са Јовановићеве слике би, наиме, потцртао трагику Софкиног удеса, а стилска вежба коју би ученици поводом ове проблематике урадили оспособила би их да артикулишу овај однос.

4.2. *Вежба уочавања уметничких поступака*. Ученици се могу обучити у томе како да на прави начин „читају” одређени ентеријер, чије је приказивање у реализму било од изузетне важности због залажења у приватну сферу јунака. Као најподеснији пример за важност ентеријера и његову референтност на сам живот јунака и атмосферу књижевног света могла би се тумачити Раскољниковљева соба (*Злочин и казна* Ф. М. Достојевског), приликом чега би ученици били упућени да осете значај тескобе, тешког и сиромашног живота који се ишчитава у описаном ентеријеру, а који је аутор представио као спољну страну јунака.

При интерпретацији *Аутобиографије* Бранислава Нушића, ученицима би било сугерисано да уоче на који начин аутор свакодневне делатности, какве су боравак у школи и присуство на часу, претвара у хуморне ситуације. Ученици би били мотивисани на афективно уживљавање, као и емпатско учествовање у реалистичкој ситуацији коју пружа овај текст, при чему би били спремнији да анализирају поступке преко којих се остварује вербална и ситуациона комика у овом књижевном делу. Афективно реаговање које доводи до фантазијског мишљења, али и емпатска освешћеност предуслови су за темељито приступање хумористичким текстовима (Бајић 2008: 95) тако да се ученици могу, преко ових текстова, лако мотивисати на запажање поступака које писац примењује у описивању хумористичке ситуације. Надаље би се ученици навели на достизање функционалних циљева, при чему би образложили због чега реалистички текст има велики потенцијал у приказивању ситуационе комике, што несумњиво про-

истиче из тежње ка приказивању оног свакодневног – читаоцу, самим тим и ученику, познатог.

4.3. *Компаративно-синтетичка вежба*. Ученици ће моћи да увиде целовитост и аутентичност реалистички представљеног света, поготово уколико наставник изведе успоредбу са романтичарским представљањем истог. У томе би могао помоћи следећи пример. Доношењем репродукција слике *Луталица изнад мора магле* Каспара Давида Фридриха и слике *Зима* Ивана Шишкина, може се направити добро полазиште за разговор о дескриптивној поезији Војислава Илића, с нагласком стављеним на различито позиционирање субјекта у раздобљу романтизма (пример Фридрихове слике) односно реализма (пример Шишкиновог пејзажа). Ученици би се на основу два представљена уметничка света навели да размишљају о томе ком је свету сличнији израз Илићеве поезије, као и какву идеју он у тој сличности, или пак разлици, изражава.

Потом би се на основу система бинарних опозиција ученици могли навести на уочавање разлика: изузетно–свакодневно, појединац–друштво, егзотично–домаће, које произилази из паралелног тумачења реалистичких текстова и ликовних репродукција наспрам оних романтичарских. Овакве интердисциплинарне вежбе, намењене ученицима средњих школа, рачунају на опште образовање ученика, поспешују пажљиво проматрање прочитаног и виђеног, али и успешну ревалоризацију знања о два епохама.

4.4. *Вежба запажања и разумевање прочитаног*. Намењена млађим ученицима, ова вежба много полаже на логичко закључивање и аналитичко разумевање текстова. Ученицима би биле приложене уметничке репродукције народних ношњи које би они повезивали са одломцима из реалистичких текстова. На овај би начин стекли увид у разноврсност националне културе. Портрет приповедача оца из приповетке *Све ће то народ позлатити* Лазе Лазаревића пратила би репродукција човека у народној ношњи турског типа, а слична радња уродила би плодом и током тумачења портрета Станка Алексића и Зеке Буљубаше из Веселиновићевог *Хајдук Станка*.

За описану корелацију најзахвалнијим се показују бројни радови Паје Јовановића са темом из сељачког живота и фолклорне стварности деветнаестог века, поготово у уметничкој тежњи ка што веродостојнијем приказивању одеће ликовна, при чему би се задовољавајући резултати постигли погледом на слику *Борба петлова*. Да наша национална прошлост познаје и врло развијене грађанске образце, ученици би могли да закључе поводом разговора о портрету Шамике из *Вечитог младожење* Јаше Игњатовића, при чему би их требало упутити на илустрације костима својствених за дендије и галантоме XIX века. Портрет човека и жене у грађанској ношњи пратио би, с истом интенцијом, одређени текст Бранислава Нушића, и сл. Осим што би ова вежба поспешила вештину разумевања прочитаног преко повезивања дескрипције народне ношње у уметничком тексту са сликарским представама одеће, ученици би увидели и свеобухватност националне културе у различитим начинима облачења.

4.5. *Вежба за развијање креативности и стваралачке имагинације.* Ученицима би било наложено да се, међу ближним рођацима, распитају о некој занимљивој личности из своје породичне прошлости. Одељењу би та личност била представљена преко фотографије и пропратног текста. Сваком би била остављена слобода да представи портрет неке личности из своје породице, било кроз анегдоту, причу, дијалог или песму.

Потом би се на часу, читањем појединих задатака, написани текстови првобитно утврдили у свом жанровском одређењу, а да би се дијалогском методом ученици навели да размишљају и излажу своје идеје о томе на који начин стварност постаје фикција, како би свачији живот могао постати роман или књижевни текст, како постоје одређена типска понашања и типске ситуације у друштву, чиме би се одређени задаци груписали на нивоу неког интеграционог чиниоца (лик, тема, идеја или сцена). Овом вежбом ће бити укључен принцип индивидуалности сваког ученика, подстицаће се уметничко доживљавање стварности, али ће бити разјашњени и сви механизми којима је један сегмент стварности постајао реалистичким текстом.

4.6. *Вежба за боље меморисање текстова и мапирање епохе.* Млађим ученицима је понекад тешко да повежу аутора са текстом, поготово на часовима обнављања када постоји дужи временски период од читања самог текста до тренутка обнављања. Зато се ученици упућују на израду кооперативних пројеката, чија би суштина била у мапирању епохе преко портрета реалистичких писаца.

Одељење би било подељено у четири групе које представљају четири етапе реализма: прва група, условно речено протореалистичка, бавила би се портретима Јаше Игњатовића и Косте Трифковића; друга група би била упућена на зрели реализам Симе Матавуља и Лазе Лазаревића; трећа група би се бавила Браниславом Нушићем, а четврта поезијом Војислава Илића и програмским реализмом. Ученици би, сарађујући и употребљавајући знање о писцима до којег су самостално дошли, као и слушајући друге и уважавајући њихово мишљење, на једном пространом панелу смештали фотографије писаца испод наводећи њихова дела која се налазе у програму. Захваљујући обнављању знања о текстовима, стицала би се свест о историјском развоју једне епохе, а на метакогнитивном плану би се усвојио још један модел памћења градива преко мапирања података које треба научити. У корпус радњи које се предузимају у склопу локализације књижевног текста односно изношења релевантних извантекстовних чињеница, портрети писаца могу бити од помоћи у још једном облику. Снажне уметничке компоненте одређених портрета (нпр. *Портрет Лава Толстоја* Иље Рјепина) могу стварати погодну наставну ситуацију у којој ће ученици бити посредно мотивисани за тумачење дела.

Разговор о Рјепиновом портрету Толстоја може бити обећавајући увод за истицање кључних биографских података о Толстојевом животу, у првом реду о његовом напуштању луксуза руског племства и опредељењу за сеоски амбијент и тежак рад. С тим у вези, ученици треба да примете како је портретист ову црту Толстојевог животописа представио преко једноставне гардеробе, расклопене

књиге и чудне замишљености коју одаје лице модела. Ове опсервације дале би се, из разумљивих разлога, даље искористити при тумачењу Толстојевих ликова какви су Љевин или Платон Каратајев. Док са оваквим претпоставкама размишљају о карактерним цртама двојице ликова, ученике треба мотивисати да Љевинов виталистички доживљај косидбе и контемплативну задивљеност над ослобађајућим дејством рада, или Каратајеву филозофски дубоку простодушност иманентну руском тежаку, не доводе у нужну и недвосмислену везу са подацима из Толстојевог живота. Напротив, остајући на пољу уметничке визије, овога пута сликарске, ученици ће бити у прилици да вредносно и имагинативно, а захваљујући најпре свом естетском доживљају, прошире своје закључке о природи књижевних јунака.

Закључна разматрања. Из наведених примера вежби јасно је да наставник мора бити врло добро обавештен и о тумачењу ликовне уметности, како не би дошло до тога да ученици ликовне и фотографске репродукције схвате као пуку илустрацију књижевног предлошка. Аутономност и самосвојност двеју уметности у наставном процесу мора бити очувана и на јасан начин саопштена, што је, у крајњој инстанци, битан предуслов за сврсисходну корелацију – два или више феномена која се стављају у такав однос морају бити довољно аутентична да би узајамно сагледавање имало сазнајну вредност. Књижевност, дакако, у оваквом типу корелације остаје примарни предмет изучавања, али ученици се морају обучити да уочавају истоветност и различитост у поступцима, избору тема и начину представљања стварности.

Савремена методичка становишта указују на многобројне предности интермедијалних поступања у настави. Од наставника се, у том смислу, очекује не само умешност у коришћењу различитих наставних средстава и помагала, него и специфична вештина процене мере у којој она постају незаобилазна у интеракцији с ученицима, а у којој их ваља свести на факултативни, пропратни аспект те интеракције. Но, као и сваки теоријски приступ, интермедијалност може показати нежељене и контрапродуктивне ефекте, поготово ако се примењује неселективно. Зато је по успешност наставног процеса преко потребно да при активацији интермедијалних концепата наставник ништа не препушта случају, то јест да не дозволи да присуство наставних средстава на часу распрши ученичку свесну активност и преиначи је у стихијско разгледање репродукција. Све нежељене ситуације могу бити предупређене промишљеним избором примера, те правовременим и увежбаним коришћењем наставних средстава и помагала.

Отуда се читање слике и имагинативно визуализовање књижевног текста успостављају као две радње једнако вредне у тумачењу уметности, а које треба да представљају дугорочни циљ који наставник мора приближити ученику. Осим тога, овим поступцима се на адекватан начин превазилази „методолошки јаз” који се може јавити при интердисциплинарном приступу. Интердисциплинарност обезбеђује ученику способност прецизног и иновативног решавања школског задатка, продубљује знање о епохи која се тумачи, али значи и добро утемељење за активно виђење савремене културе – све у циљу изграђивања ши-

роко обавештеног појединца, спремног на аналитичку одговорност и аргументовану критику.

ЛИТЕРАТУРА

Бајић 2008: Љ. Бајић, *Проучавање хумористичке прозе у настави*, Београд: Завод за уџбенике.

Бечановић Николић 2011: З. Бечановић Николић, и др., *Прегледни речник компаратистичке терминологије у књижевности и култури*, Нови Сад: Академска књига.

Гарсија Понсе Де Леон 2010: P. Garsija Ponce de Leon, *Kratka istorija slikarstva*, Sremska Mitrovica: Tabernakl.

Деретић 2011: Ј. Деретић, *Културна историја Срба*, Београд: Евро-Ћунти.

Иванић 2007: Д. Иванић, Д. Вукићевић, *Ка поетици српског реализма*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.

Јансон 1982: H. V. Janson, *Istorija umetnosti. Pregled razvoja likovnih umetnosti od praistorije do danas*, Beograd: Izdavački zavod Jugoslavija.

Николић 2012: М. Николић, *Методика наставе српског језика и књижевности*, Београд: Завод за уџбенике.

Павловић 2014: М. Павловић, *Спреми се да говориш*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.

Петровић 2002: С. Петровић, *Културологија*, Београд: „Лела”, 2002.

Росандић 1972: D. Rosandić, *Metodički pristup romanu*, Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.

Kristina Z. Radomirović
Milan D. Vurdelja

CORRELATION BETWEEN TEACHING OF LITERATURE AND ART EDUCATION
ON THE EXAMPLE OF REALISM MOVEMENT

Summary

Tradition of syncretic approach to teaching is very common and complex, which led us toward the theoretical concept of correlation, representing the more modern and influential methodology. The following paper is, first of all, based on theoretical and practical knowledge for understanding the possible influences between the literature and visual art of painting, in order to reach wholeness of the epoch of realism. At the end, several models of practice are suggested according to the context of modern teaching.

Key words: correlation, realism, zeitgeist, practice, art, teaching, literature.